

IRAK VE SURIYE KRİZLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: NEDENLER, GELİŞMELER, SONUÇLAR VE TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ

A Comparative Analysis of the Iraq and Syria Crisis: Causes, Developments, Results
and the Effects on Turkey

Sertif DEMİR*

ÖZET

Irak ve Suriye’de yaşanan olayların nedenleri ve gelişimi birbirinden oldukça farklıdır. Ancak her iki ülkedeki gelişmeler Türkiye’nin güvenliğini doğrudan etkilemesi yönü ile benzerlikler taşımaktadır. Irak’ta yirmi yıldır ve Suriye’de yaklaşık iki yıldır yaşanan gelişmeler Türkiye’nin yaşamsal çıkarlarını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle ABD’nin Birinci ve İkinci Irak Harekâtı ile Arap Baharı kapsamında Suriye’de cereyan eden olayların Türkiye’nin çıkarları açısından karşılaştırmalı bir analizi yapılacaktır. Bu analiz; olguların ortaya çıkış süreci, gelişmelere katkıda bulunan iç ve dış faktörler, Türkiye’nin bölgedeki gelişmelerden etkilenme biçimi şeklinde olacaktır.

Anahtar Sözcükler; Irak, Suriye, Arap Baharı, ABD, işgal, direniş, Türkiye’nin çıkarları.

ABSTRACT

The causes and development of events occurred in Iraq and Syria, are quite different from each other. However, the progresses in both countries are similar in aspect of affecting Turkey’s security. The developments in Iraq for twenty years and for nearly two years in Syria have a direct impact on Turkey’s vital interests. For this reason, a comparative analysis of the United States’ first and second Operations in Iraq and the events that took place in Syria in context of Arab Spring will be conducted in terms of the Turkey’s interests. This analysis includes the process of emergence of cases, internal and external factors that contribute to the developments, and the way of Turkey’s being affected by the developments in the region.

Keywords; Iraq, Syria, Arab Spring, the U.S., invasion, insurgency, Turkey’s interests.

* Dr. Sertif Demir, Stratejist, Ankara. sertifdemir@gmail.com

Birinci Dünya Savaşı sürecinde İngiltere ve Fransa arasındaki emperyalist paylaşım planı dahilinde İngiltere Irak'ı, Fransa ise Suriye'yi işgal etmiştir. Her iki ülkede 1950'lerden sonra uluslaşma süreci yaşanmıştır. Irak'ın İngiltere egemenliğinden ayrılma çabaları çok önce başlamasına karşın, her iki ülkede gerçek anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığına kavuşmuşlardır. Olayların başlangıç aşamalarına kadar, her iki ülkedeki iktidarların ortak özelliği, Arap sosyalizmi ve milliyetçiliğinin bileşeninden oluşması ve gücün diktatöryel kimlik içeren bir kişide birleşmesidir. Her iki ülkede iktidarlar çoğunlukla azınlık olan mezhepler tarafından yönetilmiştir. Irak'ta Sünniler, Suriye'de Arap Ailevisi olan Nusayrilere çoğunluk oluşturmamalarına rağmen, iktidarın asıl sahibi olmuşlardır.

Irak ve Suriye'de yaşanan nedenleri ve gelişimi birbirinden oldukça farklıdır. Ancak her iki ülkedeki gelişmeler Türkiye'nin güvenliğini doğrudan etkilemesi yönü ile benzerlikler taşımaktadır. Irak'ta yirmi yıldır ve Suriye'de yaklaşık iki yıldır yaşanan gelişmeler Türkiye'nin yaşamsal çıkarlarını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle ABD'nin Birinci ve İkinci Irak Harekâtı ile Arap Baharı kapsamında Suriye'de cereyan eden olayların Türkiye'nin çıkarları açısından bir analizi yapılacaktır. Bu analiz; olguların ortaya çıkış süreci, gelişmelere katkıda bulunan iç ve dış faktörler, Türkiye'nin bölgedeki gelişmelerden etkilenme biçimi ekinde olacaktır.

Birinci Irak Harbinin Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle iktidardan düşürülen Saddam Hüseyin'e karşı yürütülen mücadele, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin nedenleri arasında; Irak-İran savaşı esnasında Kuveyt'in Irak'a verdiği fonları geri istemesi; petrol fiyatının yirmi dolardan on bir dolara inmesi neticesinde Irak'ın gelir kaybına uğraması; Kuveyt'in petrol fiyatlarının düşmesini önlemek için üretim kısıtlamasına gitmemesi;¹ Irak'ın gelir kaybının telafisinde yardımcı olunmaması ve en son olarak İran savaşı yüzünden 80 milyar dolara ulaşan dış borcunun ödemesinde Kuveyt'in kolaylık göstermesi sayılabilir.² Saddam Kuveyt'ten Şii İran tehlikesine karşı, Sünni Arapları korumanın bedelini istemekteydi. Ayrıca; asıl neden ekonomik olmasına karşın; Irak'ın Kuveyt üzerinde tarihi emellerini gerçekleştirme; İran savaşında kaybettiği ulusal saygınlığı küçük bir ülkeyi ele geçirerek tekrar yükseltme; halkın dikkatini iç ekonomik sıkıntılardan ulusal bir davaya çekme isteği de Irak'ın Kuveyt'e saldırmasının gerekçesidir. Ancak ABD'nin İran'a karşı verdiği mücadele ile ABD'nin ürettiği pirinçlerin ana alıcısının Irak oluşu da, ABD'nin Saddam'ın Kuveyt'i işgaline kadar tüm yanlışlarını görmemezlikten gelmesine neden olmuştur.³

Saddam gibi ülkesini dikta rejimi ile yönetenlerin aldığı kararlarının arkasında her zaman mantıklı gerekçeler bulmak mümkün olmayabilir. Saddam'ın diktatörlük özelliğinin neticesi olan her yaptığının doğru olabileceği algısı, böyle bir karar almasına neden olmuş

¹ William R. Polk, **Irak'ı Anlamak**, Çeviri, NTV yayınları, 1.Baskı, Şubat 2007, s.153, 154.

² Peter Galbraith, **Irak'ın Sonu Ulus Devletlerin Sonu mu ?**, Çev: Mehmet Murat İnceyan, Doğan Kitap, İstanbul, Ocak 2007, s.46.

³ Galbraith, **age**, 2007, s.43.

olabilir. Ayrıca, Baas partisinin faşist ve komünist yönetim türü tarzları⁴ da bu doğru karar alınmasını engellemiştir. Zamanın ABD Bağdat Büyük Elçisinin işgalde kısa bir süre önce Saddam ile yaptığı görüşmede; Saddam'ın Kuveyt'i işgal edeceği yönündeki niyetini anla(ya)mamış, aksine ABD Başkanının iyi niyet mesajlarını iletmiştir.⁵ Bu durum, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine, ABD'nin karşı çıkmayacağı yönünde Irak'ı yanıltmaya yönelik bir tutum olduğunu ileri süren spekülatif yorumlarla ilişkilendirilebilir. Ancak Saddam'ın en büyük yanlışının dünya sistemini iyi tahlil edememiş olmasında yattığı söylemek olasıdır. Körfez Harbi öncesi ve sonrasında Dünya siyasi tarihinde çok önemli gelişmeler meydana gelmekteydi. 'Beyaz Devrim' olarak adlandırılan Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkıldığı, Soğuk Savaşın ABD ve Batı Bloğunun zaferi ile sonuçlandığı, Sovyetler Birliğinin çökme sürecinde olduğu ve ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıktığı bir dönemde işgale kalkışmıştır. Ayrıca, bu dönem İsrail güvenliğini öne çıkaran, daha saldırgan bir dış politikayı savunan yeni-muhafazakârlar olarak bilinen bir grubun ABD yönetiminde etkin olmaya başladığı dönemdir. Söz konusu grup; Filistin'e destek verdiği gerekçesi ile Saddam'ın devrilmesini istemeye başlamışlardır. Saddam, ayrıca Çin'in Tibet'i, Hindistan'ın Goa'yı, Endonezya'nın Doğu Timor'u ele geçirmesinde Dünyanın sadece tepki ile yetinmesini; kendisinin de Kuveyt'i işgal etmesi durumunda benzer tepki ile karşılaşacağını düşünmüştür. Ancak aradaki tek farkın Kuveyt'in ABD için petrol ve para olduğunu Saddam anlayamamıştı. Sonuç olarak çaresizlik, bilgisizlik, kızgınlık ve açgözlülük unsurların bileşiminin,⁶ Irak'ın Kuveyt'i işgal etmeye zorladığını söylemek mümkündür.

ABD yapabileceği halde Birinci Körfez harbinde Irak'ın tümünü ele geçirmemiş ve Saddam'ı iktidardan uzaklaştırmak istememiştir. Bunun sebeplerinin; Saddam'ın yerine koyabileceği uygun bir işbirlikçi grubun Irak'ta henüz oluşturamamış olması; Şii ve Kürt Gruplarının henüz ilişki kurulabilecek niteliklerden uzak olması; Irak'ın parçalanma olasılığının ve İran'ın bölgede etkinliğinin artması; bölge ülkelerinin Irak'a müdahalede bulunarak savaşın yayılması riski şeklinde sayılabilir. Henüz tarih sahnesinden silinmemiş olan Sovyetler Birliğinin, savaşın sonucuna ilişkin ABD ile daha önceden bir mutabakata varması da olasılık dâhilindedir.

Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal ve yenilgiye uğratması siyasal ilişkiler açısından önemli sonuçlar çıkarmıştır. Irak açısından çıkarılacak önemli bir sonuç Irak'ın toprak ve ülke bütünlüğünü kaybetme riskidir. ABD ve Batı tarafından uygulanan Çekiç Güç harekâtı ile Irak'ın 36. paralelin kuzeyine birlik göndermemesi kararı, Irak'ın Kuzeyindeki Kürt gruplarına özerklikten öte statü sağlamış ve bugün Irak'ın Kuzeyinde yaşanan gelişmelerin öncüsü olmuştur. Türkiye başta olmak üzere dünya Irak savaşının sonucunda asimetrik risklerin en belirgin unsuru olan terör olgusunun yaygın etkisinin altında kalmaya başlamıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin de bütünlüğü içinde önemli bir risk faktörü olmuştur.

⁴ Saddam ve Baas partisinin yönetim tarzları için; Williamson Murray and Robert H Scales, **Iraq War: A Military History**, United States, 2003, s.22-23.

⁵ Galbraith, 2007, s.47.

⁶ Polk, **age**, s.158.

Kuveyt'in işgali ile İkinci Dünya Savaşından sonra bittiği değerlendirilen toprak işgal ederek yayılma siyasetinin uluslararası ilişkilerde devam ettiği anlaşılmıştır. Diğer bir sonuç ise, ABD'nin süper güç özelliğinin bir savaş ile test edilmesi olmuştur. 1990 yılından sonra ortaya çıkan uluslararası ilişkilerin yarattığı dönem, Soğuk Savaşın galiplerinin çıkarlarını ön plana çıkararak 'yeni dünya düzeni' ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fukuyama'nın "Tarihin Sonu Çalışması"⁷ ile "diğer sistem ve medeniyetlerin Batı medeniyetinin üstün değerlerine boyun eğmek zorunluluğu vardır" yaklaşımı Yeni Dünya Düzeninin temelini oluşturmuştur.⁸ Çift kutupluluk ve denge unsuru yerine, ABD'nin dünya siyasetinde egemen güç olduğu tek kutupluluk, yeni dünya düzenin esası olduğu tescil ettirmiştir. Orta Doğunun enerji kaynakları ile enerji ulaşım hatlarının ülkeler arasındaki mücadeleden ana faktörü olmaya devam edeceği anlaşılmıştır. Çünkü ABD ekonomisini döndürebilmesi için enerji kaynağını en ucuz şekilde ithal etmesi gerekmektedir. Var olan üretim ve tüketim düzeyini devam ettirmesi halinde ABD'nin petrol yatakları rezervlerinin yedi yıl, doğal gaz rezervlerinin ise altı yıl olduğu; buna karşın Irak'ın petrol rezervlerinin ömrünün 54, doğal gaz rezervinin ise yüz yıl olduğu ifade edilmektedir.⁹

İkinci Irak Harekâtının İrdelenmesi

İkinci Irak harekâtı, ABD'nin küresel egemenliğini doğrudan hedef alan bir saldırının sonucuna gerçekleşmiştir. Küreselleşme sürecinde post-modernitenin birey ve özdeş küçük gruplara daha fazla özgürlüğü hedefleyen yaklaşımı, Müslüman ülkelerde küçük dini motifli grupların etkinliğini artırmıştır. Ayrıca; artan küresel refahtan faydalanamama, işsizlik, fakirlik, sosyal devletin zayıflaması; bu işlevin dini motifli gruplar tarafından üstlenilmesi; kültürler arası yabancılaşmanın artması; liberalizm karşısında ideolojik yenilginin ardından sol düşüncelerin toplum üzerindeki etkinliğinin azalması ve ortaya çıkan ideolojik boşluğun dinsel yaklaşımlar tarafından doldurulması dinsel motifli radikalizmin yeşermesi için elverişli koşulları oluşturmuştur. Bu olgular, Orta Doğu'daki İsrail-Arap anlaşmazlığında sürekli İsrail'in yanında yer alan ABD'ye karşı artan öfke ile birleşince radikal düşüncelerin toplum genelini etkilemesine ortam yaratmıştır. Bununla beraber, ABD'nin Soğuk Savaş döneminde komünizmin güneye yayılmasını önlemek amacıyla uygulamaya çalıştığı yeşil kuşak teorisinin dinsel motifli radikalizmin attırmasında önemli rol oynadığı da bilinmektedir. Bunlara bağlı olarak yaşanan 11 Eylül olayı, Pearl Harbour'dan sonra ABD'nin tarihinin en kara günlerinden birini oluşturmuştur. ABD genelde deniz aşırı üslerindeki saldırılar hariç, ilk defa kendi topraklarında büyük kayıplara yol açan asimetrik bir saldırıyla karşılaşmıştır.

İkiz Kulelere saldırı, ABD tarafından kendi çıkarları doğrultusunda dünyayı yeniden şekillendirmek için bir fırsat olarak kullanılmıştır. Bu aynı zamanda ABD yönetimindeki

⁷ Francis Fukuyama, **The End of History and the Last Man**, Avon Books, New York 1993.

⁸ Sami Şener, "**Medeniyetler Arası Çatışma Teorileri ve Tarihin Sonu Üzerine**" den alıntı yapan Ümit Ertuğrul, "Irak Türkleri ve Türkiye", Kerkük Vakfı, İstanbul 2006, s.50.

⁹ Hikmet Ulugbay, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petroplitik**, Ayaç Yayınevi, Ankara 2003, s.478.

şahinlere politik açılım sağlamıştır.¹⁰ Bu amaçla kendi çıkarlarını tehlike altında veya kendisine karşı oluşan bir tehdidin ona zarar vermeden önceden bertaraf edilmesine yönelik ve 'pre-emptive' ön alıcı' olarak ifade edilen bir saldırı politikasını benimsemiştir. Irak'ın zengin petrol kaynaklarını kontrol etmek isteyen ABD, doğru olmadığı daha sonra anlaşılan Irak'ın kimyasal silah stokuna sahip¹¹ ve El Kaide ile ilişkisi olduğunu iddia ederek bu ülkeyi Mart 2003'te işgal etmiştir.

Irak'ta ABD stratejik, operatif ve taktik düzeyde yanlışlıklar yapmış¹² ve bu nedenle Vietnam'dan sonra ikinci kez yenilgi ile yüz yüze kalmıştır. Yaklaşık sekiz yıllık bir savaştan ABD, ülkeyi korkunç bir yıkım bırakarak terk etmiştir. Amerikan'ın Irak'ta başarısız oluşunu etkileyen faktörleri şöyle sıralamak olasıdır:

- Stratejik düzeyde; savaş öncesi Irak'a yönelik harekât planlarının ayrıntılı ve koordineli planlanmasına karşın, savaş sonrası izlenecek politika, tutum ve yaklaşım hakkında önceden detaylı ve tutarlı bir planlama yapılmamıştır.¹³ Hatta ABD'nin bir oyun planı olmadığı yönünde de eleştirilmiştir.¹⁴ Yine ABD Yönetimi; Başkan Bush dâhil Irak'ta İslam'ın iki farklı temel mezhebinin olduğu ve bunların anlaşmazlıklara neden olabileceği bilgisinden dahi yoksun olduğu iddia edilmiştir.¹⁵

- Diğer yandan Amerikan yönetimini başlangıçta Irak'ta yanlış kişileri işbirlikçi olarak seçmiştir.¹⁶ Büyük ölçüde kendi gündemlerini ABD'ye yansıtan Iraklı muhaliflere dayanmak zorunda kalması Irak'taki başarısızlığa katkıda bulunmuştur.¹⁷ Irak krizinde Amerikalılar savaş sonrası ülkenin sorunlarının çözümüne ikincil derecede önem vermiştir. Irak'taki ba-

¹⁰ Thomas E. Ricks, "**Fiyasko; Amerika'nın Irak'taki Askeri Serüveni**", Çev., Deniz Başkaya, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s.46.

¹¹ ABD yönetimi Irak'ta kimyasal silah olmadığı yönündeki istihbarat raporlarını da dikkate almamıştır. Bk. Paul R. Pillar, "Intelligence, Policy, and the War in Iraq", **Foreign Affairs**, March/April, 2006.

¹² Todd Gitlin, "Do Less Harm: The Lesser Evil of Non-Intervention", **World Affair**, Summer 2008, p.40; Nigel Biggar, "The Invasion of Iraq: What Are the Morals of the Story?" **International Affairs**, 87:1 2011, pp.29-37.

¹³ ABD'nin yetersiz bir planlama ile Irak harekâtına başladığına ilişkin bk.

- Ricks, **age**, s.159,163;

- Larry Diamond, **Squandered Victory: The American Occupation and Bungled Effort to Bring Democracy to Iraq**. New York, Henry Holt, 2005, p. 27;

- Peter W. Galbraith, "**The Mess**," New York Review of Books, 53, 4, March 9, 2006;

- George Packer, **The Assassins' Gate: America in Iraq**. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005.

¹⁴ Ray Taras, "The (Il)logic of Intervention in Iraq: Sectarianism, Civil War, and the U.S. Game Plan", **International Journal on World Peace**, Vol. 23, No. 4, December 2006, p.35.

¹⁵ Galbraith, **age**, s.82.

¹⁶ Anthony H. Cordesman, "Amerikan Strategic, Tactic, and Other Mistakes in Iraq: A litany of Errors", **Center for Strategic and International Studies**, 19 Eylül 2006.

¹⁷ Polk, **age**, s.x.

şarısızlığın bir nedeni de, savaştan sonra 400.000 kişilik Irak Ordusunun ve ülkeyi yöneten Baas Partilileri ile memurlarını görevden kovulmasıdır.¹⁸ Yine işgalden sonra başlangıçta sadece direnişçilerin imha edilmesinin seçilmesi ise askeri anlamda yanlış bir karar olmuştur.¹⁹ Oysaki ağırlık merkezinin, Irak halkının kalp ve beyinlerinin kazanılması, Amerikan halkının savaşı desteklemesinin sağlaması ile Amerikan askerlerinin savaşma azim ve iradelerinin devam ettirilmesi üzerinde olması gerekli idi.²⁰

- Başlangıçta yetersiz kuvvetle işgalin gerçekleştirilmesi, Irak halkının örf, adet ve geleneklerine saygı göstermemesi, orantısız güç kullanımı,²¹ cinsiyet ayrımı yapılmadan şüphelenen herkesin aranması²² hedef gözetilmeksizin ateş açılması²³ direnişçilere desteğin artmasına katkıda bulunmuştur. Hapishaneye konulan Iraklıların işkenceye maruz kaldıkları dünya kamuoyuna yansması bu tespitleri doğrulamıştır.

- Kürtlere karşı müttefiklik anlayışı ile yaklaşılması ve diğer etnik unsurlara karşı Kürt gruplarının kullanılması²⁴, yüksek düzeyli sivil ve askeri yöneticiler arasındaki Irak'ın yönetimine ilişkin görüş ayrılığı da ABD'nin başarısız oluşuna katkıda bulunmuştur.²⁵ Daha sonra sivil ve askeri yönetim arasında işbirliği sağlanarak askeri harekâta başarı sağlamanın ilk koşulu yerine getirilmiştir.²⁶ Ayrıca ABD'nin Irak'ta ulus inşa surecine oldukça yetersiz olmuştur. Hatta ABD Iraklıları aşağılayıcı bir şekilde yönetiminin bu süreci yönettiği iddia edilmiştir.²⁷

-Tüm bunların yanı sıra, bir ülkenin yabancı bir kuvvet tarafından işgal edilmesi, her ne kadar bir diktatörün baskısından kurtarıp halka özgürlük vermek amacıyla yapılırsa bile, söz konusu işgal aynı zamanda milliyetçilik akımlarının varlığını sürdürmesi için uygun ortam yaratmıştır. Irak'taki direnişin arkasında bu gerçeğin göz ardı edilmemesi gerekir idi²⁸.

- ABD görev süresi dolan her askerin başarılıda olsa geri çekilmesi başlangıçta başarısızlığa etkide bulunan diğer bir faktör olarak görülmüştür. Daha sonra bu yanlışlıktan geri dönülmüş ve başarılı komutanlar terfi ettirilerek Irak'ta görevlerine devam ettirmeleri sağlanmıştır.²⁹

¹⁸ Ricks , **age**, s.172,173.

¹⁹ Michael Schwartz, "Why Immediate Withdrawal Makes Sense", **Nation Institute**, September 2005.

²⁰ Andrew F. Krepinevich, Jr, "How to Win in Iraq", **Foreign Affairs**, Eylül/Ekim 2005.

²¹ Shwartz, **agm**.

²² Ümit Özdağ, "**Telafer; Bir Türkmen Kentinin ABD Ordusu ve Pemergelere Karşı Direnişi**", Fark Yayınevi, Ankara 2008, s. 97.

²³ Shwartz, **agm**.

²⁴ Özdağ; **age**, s.106,119.

²⁵ Ricks, **age**, s 237.

²⁶ **Age**, 417.

²⁷ Michael R. Gordon ve Bernard E. Trainor, **Kobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq**, New York, Knopf, 2006, p. 503.

²⁸ Schwartz, **agm**.

²⁹ Krepinevich, **agm**.

Sekiz yıllık işgalin sonunda ABD 4457 rütbeli askeri personel, 1537 sözleşmeli olmak üzere toplam 5994'tür.³⁰ 35 bin civarında yaralı ve 3 trilyon dolarlık³¹ bir fatura ile karşılaşmıştır. Ayrıca, Vietnam'dan sonra ABD, Irak sendromu³² algısı ile karşı karşıya kalmıştır. Bunların yanı sıra Amerika'nın gönüllülük esasına dayalı askerlik sisteminde özellikle kara kuvvetlerinde asker tedarikinde hissedilir derecede azalması olmuştur. Irak yönünden bakıldığında savaş süresince yaklaşık 200 bin kişi yaşamını yitirmiştir.³³

Amerikalı akil adamlardan oluşan bir grup tarafından hazırlanan ve 2007 yılının başında yayımlanan Baker-Hamilton³⁴ raporu doğrultusunda yeni stratejiler uygulanmaya başlamıştır. Irak'taki Amerikan askerleri takviye edilmiş, *surge*- dalga harekâtı ile direnişin yoğun olduğu Anbar ve Bağdat gibi bölgeler çevrelenmiş, her bölge parçalara bölünerek kontrol altına alınmış, etnik ve mezhep çatışmalarının olduğu meskûn mahallerin duvar gibi fiziki sınırlarla ayrışmaları sağlanarak birbirlerine irtibat tesis etmeleri önlenmiştir. Zaten iç savaş neden ile zorunlu yer değiştirmeleri sonucunda yaşanan etnik ve mezhepsel ayrışım, Amerikalılara bu yönde gerekli kolaylığı doğal olarak sağlamıştır. Ayrıca; Irak Güvenlik Kuvvetleri (IGK)'nin kuruluş, eğitim ve silahlanmasına ağırlık verilerek kendi kendine yeterli bir güç olması sağlanmış ve bazı bölgelerin güvenliği 2007 yılı ortalarından itibaren IGK'ye verilmiştir. Bu arada Sunilerin dışlanmışlığını önlemek amacı ile Suni aşiretlere Irak'ın Oğulları (*Sons of Iraq*) adı ile milis güç kurması ve yönetime ortak olması için yasal ortam sağlanmıştır. Suni aşiretler parasal açıdan desteklenerek hem Amerikan güçlerine karşı direnişin azaltılması hem de Irak'ın Oğulları milis gücü, El Kaide'ye karşı mücadele ettirilerek, Irak'ta genel olarak direnişin geriletilmesi gerçekleştirmiştir. Bu arada; 2007'nin sonuna kadar yapılması öngörülen tartışmalı Kerkük referandumu, Baker-Hamilton raporu doğrultusunda ertelenerek Irak'taki huzursuzluğun daha da artması önlenmiştir. Şii gruplar içerisinde İran'a en yakın olan ve Şii direnişinin ana unsuru olan El Sadr Grubu ve ona bağlı Mehdi ordusuna karşı şiddetli bir askeri operasyon düzenlenerek kontrol altına alınmıştır.

³⁰ Catherine Lutz, "US and Coalition Casualties in Iraq and Afghanistan", Watson Institute, Brown University, June 6, 2011, <http://costsofwar.org/sites/default/files/articles/10/attachments/Lutz%20US%20and%20Coalition%20Casualties.pdf>, (ET:17 Eylül 2012).

³¹<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/03/07/AR2008030702846.html>, (ET: 19.11.2012).

³² ABD'nin Irak sendromu için; Ronald Steel, "An Iraq Syndrome?", *Survival*, Vol. 49, No. 1, Spring 2007, ss. 153–162.

³³ The Iraqi Displacement Crisis, 3 Mart 2008, <http://www.refugeesinternational.org/content/article/detail/9679>, (ET:10.5.2009).

³⁴ Rapor için bkz.; http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/index.html, (ET:05.5.2009).

ABD genel olarak başarısız gibi görünse de,³⁵ Irak'tan elde etmek istediğini, daha fazla maliyetle ve daha uzun zamanda almış görünmektedir. Çünkü ABD'nin Irak'ı işgal ederek Saddam Rejimini yıkması sonucu; Orta Doğu'da kendisini tehdit edecek önemli bir gücü bertaraf etmiş, Irak'ta kendisine bağlı bir hükümet kurmuş, Irak petrolünün kontrolünü ele geçirmiş, Irak'ın yeniden inşasında kendi şirketlerine önemli pay vererek ekonomik kayıplarının bir kısmını karşılama imkânına ulaşmış, savaş/istikrarsızlık tedirginliğini yaratarak diğer ülkelere silah satmış, diğer büyük devletlerin itirazına rağmen ve BM'den uluslararası meşruiyet alma gereksinimin duymadan Irak'ı işgal ederek tek büyük güç olduğunu kanıtlamıştır. Burada başarısızlık ABD için umduğundan daha çok kayıp ve artan maliyettir, yoksa askeri bir yenilgi değildir.

ABD; Irak'ta kuvvetlerinin kalmasına ilişkin yasal sürecin devamlılığı için (ilgili BM GK Kararı 2008'in sonunda nihayete ermiştir.) Irak hükümeti ile 2008 Kasım sonunda "Amerikan Kuvvetlerin Irak'ta Geçici Kalış Süresindeki Faaliyetlerinin Düzenlenmesi ve ABD Kuvvetlerin Irak'tan Geri Çekilmesi" adlı bir antlaşma imzalamıştır.³⁶ Böylece; 2011 yılının sonundan itibaren kuvvetlerini çekmiş ve Irak kentlerinde güvenliği 2009'un sonuna kadar Irak Güvenlik Kuvvetlerine teslim etmiştir.³⁷

ABD'nin Irak Savaşlarının Sonuçları

Irak Savaşı; uluslararası meşruiyet ögesi aranmaksızın bir ülkenin kimyasal silaha sahip olduğu gerekçesi ile işgalini öngören post-modern bir harp yöntemidir. Bu savaş ile kullanılan gerekçeler ne olursa olsun, güçlü bir devletin kendi çıkarları doğrultusunda gerektiğinde güç kullanarak, diğer devlet veya devletleri işgal etmesini veya yönetimlerini değiştirebileceğini göstermiştir.

Savaşın uluslararası ilişkiler açısından önemli bir sonucu; BM'nin işlevsizliği ve günümüz politik ortamına uyumlu olmadığı anlaşılmış olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasi ve askeri ortamın gerekleri doğrultusunda kurulan BM'nin hantal yapısı ve büyük devletlerin çıkarlarına hizmet eden niteliği nedeni ile uluslararası sisteme güven verememektedir. BM'nin yeni uluslararası sisteme uygun yapısal değişikliklere gitmesi, bu kapsamda; uluslararası alandaki güç dağılımının doğru ve gerçekçi bir şekilde yansıtacak bir yapıya

³⁵ ABD'nin Irak hareketına ilişkin değerlendirmeler için bk.

- Rashid Khalidi, "Iraq and American Empire", **New Political Science**, Vol.28, No.1, March 2006, pp, 125-134

- Noah Feldman, **What We Owe Iraq: War and the Ethics of Nation Building**, Princeton University Press, 2004.

- Paul R. Pillar, "Intelligence, Policy, and the War in Iraq," **Foreign Affairs**, March/April 2006.

- Riyad Khlaifat and Ali Bashayreh, "Consequences of US Intervention", **European Journal of Social Sciences**, Volume 16, Number 3, 2010, pp. 327-338.

³⁶ Antlaşma için bkz; http://www.whitehouse.gov/infocus/iraq/SE_SOFA.pdf, (ET:10 .5.2009).

³⁷ "How Soon Is Safe? Iraqi Forces Development and Condition-Based US Withdrawal" **Center for Strategic & International Studies** Raporu, 11 September, 2008, s.iii.

kavuşturulması ile Güvenlik Konseyinde oylama sisteminin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.³⁸

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrası gelişmeler, dünyada ABD'nin küresel güç üstünlüğünü göstermesi açısından uygun bir fırsat yaratmıştır. Uzun süren Irak işgali, ABD'nin tek güce dayalı küresel üstünlüğünün sona ermesi yönünde verdiği belirtiler açısından dikkat çekicidir. Çünkü Irak'a angaje olan ABD, Rusya Federasyonun Gürcistan'a Ağustos 2008'de müdahale ederek Kafkaslardaki güç dengesini kendi lehinde bozma girişimini sert güç kullanarak müdahale edememiştir. Bu da ABD hegemonyasının başka güçler tarafından dengelenmesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca; son yirmi yıllık periyotta Orta Doğu kadar Dünyanın hiçbir bölgesi ABD tarafından bu kadar hoyratça şekillendirme çabası içine sokulmamıştır.³⁹ Irak savaşının sonunda; Irak Araplarının Sünni ve Şii şeklindeki ayrımcılığı kökleşmiş; Irak'ın bütünlüğünün korunması zorlaşmış; Kürt Grupları bağımsız olma yönündeki engeller ortadan kaldırılmış; İran, işgalin sonunda küresel bir güç olarak çıkmış ve nükleer silah teknolojisi yönünde ulaştığı seviye bölge ülkeleri için bir tedirginlik kaynağı olmuş; mülteci sorunu⁴⁰ Irak ve komşu ülkelere önemli bir sorun teşkil etmiş; Hamas ve Hizbullah gibi ABD'nin terörist ilan ettiği gruplar savaş öncesi durumuna göre daha da güçlenmiş ve meşruiyet kazanmışlardır.

Özgürleşmiş, demokratik değerlere saygılı, serbest pazar ekonomisini kavramış bir Irak'ın, silahlı bir güç tarafından dışarıdan zorlama ile değil, ancak ülkenin arzusu, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamının etkileşimi ile gerçekleşebileceği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, işgal ile Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması zorlaşmış ve savaş öncesi Irak aranır olmuştur. Irak ABD işgali sonrasında "başarısız-aciz" devlet durumuna düşmüştür.⁴¹ İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Japonya'da uygulanan "ulus inşa süreci" Irak'ta başarısızlığa mahkûm olmuştur.

ABD'nin önleyici savaş politikası; Irak'ın kimyasal silah deposu olduğu yönündeki bilgi kirliliği yaratan yanlış istihbarata dayalı strateji sonucunda ağır hasara uğramıştır.⁴² Uluslararası platformlarda güvenilirlik erozyonuna uğrayan ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde kazandığı küresel liderliği gözden düşmüştür.⁴³ Dünyanın ABD hakkındaki küresel karşıtlık algısının artmasına neden olmuştur. Güvensizlik aynı zamanda ABD'nin gücünün meşruiyetini de baltalamıştır. Clinton döneminde Balkanlardaki Barış Gücü operasyonları ile meşruluğu göreceli olarak kabul edilen ABD gücü; Irak'ta işgal niteliği ile bütünleşerek gayrı meşru görülmüştür.⁴⁴

³⁸ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.525.

³⁹ Glenn Kesler, "Fix This Middle Eastern Mess", **The Washington Quarterly**, Autumn 2008, pp. 135-142.

⁴⁰ Irak'ta yaklaşık 2 milyon kişi mülteci durumuna düşmüştür. Ben Sanders and Merrill Smith, "The Iraqi Refugee Disaster", **World Policy Journal**, Fall 2007, p.27.

⁴¹ Ricks, **age**, s.453.

⁴² **Age**, s.454.

⁴³ Zbigniew Brzezinski, **İkinci Şans**, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2008, s.153.

⁴⁴ Brzezinski, **age**, s.153.

Savaşın ABD açısından en önemli sonucu, Orta Doğu'da ki demokrasi stratejisini krize sokmasıdır.⁴⁵ Irak'ın demokratikleştirilerek Orta Doğu'ya örnek olması hayali ve demokratik değişimini sağlaması ve seçilen yönetimlerin ABD lehinde davranacağı düşüncesi ortadan kalkmıştır. Geliştirilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi (GODKA) sekteye uğramıştır. Ülkelerin; demokratik kültürlerinin ancak tarihsel süreç içerisinde yoğrularak gelişebileceği, dış baskı ile yapılan seçimlerle gelişmeyeceği, ABD açısından yaşanılarak öğrenilen acı bir ders olmuştur. Irak işgali sırasında hem İran hem de Filistin Gazze'de yapılan seçimlerde, ABD aleyhtarı yönetimlerin iktidarı ele geçirmesi Bush politikasının uygulamasını zorlaştırmıştır. Bush Yönetiminin Irak'taki başarısızlığı, ABD Başkanlık seçimlerini Demokrat adayının kazanması ile ABD halkı tarafından da tescil edilmiştir.

Irak Savaşının ABD kaynaklarının tüketimi sonucunda Afganistan'da kısmen geriletelen Taliban'ın yeniden güçlenmesine, Pakistan'da radikalizmin artmasına, El Kaide'nin güçlendirmesine ve sonuçta ABD açısından jeopolitik felakette neden olmuştur.⁴⁶ Savaşın ABD açısından diğer bir sonucu ise; Irak'ta yaşanan başarısızlık nedeni ile Bush Yönetiminin İran ve/veya Suriye ilişkin Irak benzeri planların geciktirilmesi veya uygulanamaması olmuştur. Bu gecikmenin sonunda ABD; İran'ın nükleer silaha sahip olmasını engelleyememesi durumunda ABD yönetiminin Orta Doğu politikasının başarısızlığı netleşecektir.

Irak savaşı, ABD yayılmacılığının en geniş sınırlarına dayandığını göstermesi açısından önemli ipuçları vermektedir. ABD bu kadar üstün gücüne ve ülkesinin kaynaklarını bir bölümünü buraya aktarması karşın, altı yıldan beri net bir başarı kazanamaması bunun göstergesi olabileceği yönünde kuvvetli bulgular vermektedir. İngiltere'nin 1898–1902 yılları arasında Afrika'da yerli Boers kabileleri ile giriştiği ancak büyük zayıt ve maliyetle kazandığı Boers savaşında (o günkü rakamlarla yarım milyar poundluk savaş masrafı ve 45 bin asker kaybı) ⁴⁷ hegemonyasının sonuna geldiğini anlaşılması gibi, Irak savaşı da ABD süper gücünün yayılmacılığının en uç sınırlarına dayandığının göstergesi olabileceği değerlendirilmektedir.

Irak savaşı aşırı maddi ve manevi kayıplara karşın, aynı zamanda ABD'nin Orta Doğu'ya kalıcı yerleşmesini sağlamıştır. Bölgedeki diğer devletler atacakları her adım için ABD bölgede bir güç faktörü olarak göz önüne almak zorundadırlar. ABD 1899 yılında Filipinlere müdahalesi sonucunda ağır maddi ve manevi zayıt vermesine karşın bu ülkede İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar kalmıştır. Benzer şekilde ABD halen eğitim amacı ile belirli sayıda kuvvetini Irak'ta bulundurmaktadır. Diğer yandan ABD'nin Irak işgali dünyada silah satışlarını artırarak⁴⁸ ABD bütçesine önemli katkı sağlamıştır.

Savaşın Irak açısından bir sonucu ise; yaşanan iç savaş neticesinde Iraklıların birlikte yaşama inancını kaybetmeleri ve Irak'ın gevşek federasyon vb. öneriler ile bölünme olasılı-

⁴⁵ Galbraith, *age*, s.81.

⁴⁶ Brzezinski, *age*, s.154.

⁴⁷ Fareed Zakaria, "The Future of American Power, How America Can Survive, the Rise of the Rest", *Foreign Affairs*, May/June 2008.

⁴⁸ Riyad Khlaifat and Ali Bashayreh, "Consequences of US Intervention", *European Journal of Social Sciences*, Volume 16, Number 3, 2010, pp. 336-337.

ğının artması olmuştur. Devletin laik yapısının dinsel temelde yapılandırılması yönünde yaşanan gelişmeler ikili bir yaşamın varlığını dikte ettirmektedir. Federal devlet modeli çerçevesinde üçe bölünen devlet yapısında merkezi yönetim ile bölgesel yönetim arasında yetkilerin sınırlarının çizilememiş olması kaos ve kargaşa yaratmaktadır. Irak Kuzeyi Yerel Yönetimi (İKYY), Irak Devlet Başkanı sıfatı ile Irak'ın bir bütün olarak ana politikalarını etkileme gücüne erişmiş olan Talabani sayesinde bağımsız bir devlete yönelik kurumsallaşmalarını tamamlarken, diğer yandan bölgesinin refah ve kalkınması için uluslararası destek almaya devam etmektedir.⁴⁹

Ayrıca işgal ve iç savaş nedeni ile yaklaşık 4,5 milyon Iraklı yerinden edilmiştir.⁵⁰ Çoğu Suriye ve Ürdün'de yaşayan bu insanların Batı'ya geçmek istemeleri ülkeler arası sorunlar sebebiyet vermektedir. Savaş sonrası yerlerinden edilenlerin ülkesine geri dönmeleri önemli oranda mali destek gerekmektedir.

Saddam'ın devrilmesi ile Irak'ta yüzyıllardır iktidar gücünü elde tutan Sünniler iktidardan dışlanmış yerine Şiiler ve kısmen Kürt grupları yönetim gücüne sahip olmuşlardır. Şiilerin iktidara egemen olması sonucu İran bölgede dikkate alınması gereken bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Lübnan ve Suriye'deki İran yanlısı gruplarla beraber Orta Doğuda bir Şii eksenini belirginleşmiş ve bölgedeki güç dengelerini etkilemeye başlamıştır. Şii eksenini dengelemek üzere ABD'nin desteği ile bölgede bir Sünni ittifakı yaratılması girişimleri de kısmen başarılı olmuştur.

Birinci Körfez Harbinin sonunda ABD ve Batılı diğer Devletler tarafından Irak Silahlı Kuvvetlerinin 36. paralelin kuzeyine geçişinin yasaklanması kararının uygulamasını hedefleyen Çekiç Güç harekâtı, Irak'ın kuzeyinde otorite boşluğunun yaşanmasına ve bölgede otonom bir Kürt devletinin yaşayabilir hale gelmesi için elverişli koşulların yaratılmasına neden olmuştur. Adı konmamış olsa bile 'de facto' otonomi koşullarına sahip olmuş olan Irak'ın kuzeyindeki Kürt Grupları; İkinci Irak Harbinde ABD'ye verdikleri destek sayesinde savaşın sonunda önemli siyasi ve ekonomik kazançlar elde etmiştir. Bu gelişmeler Irak'ın kuzeyindeki Kürt gruplarının sözde bağımsız devlet oluşumuna daha da yakınlaştırmıştır. Uluslararası koşullar uygun olduğu (ABD onay verdiği takdirde) ve/veya Irak'ın birliğinin sağlanamaması durumunda Irak'ın kuzeyinde söz de bir Kürt devletinin oluşumu 'de facto' statüden resmi bir statüye kavuşabilecektir. Ancak sözde bağımsız bir devlet olma arzulanı da, Kürt liderinin Irak'ın Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı bir dönemde Kürt Grupların böyle bir girişimi şu an için uygun bulmadıkları değerlendirilmektedir. Ancak İKYY'nin; çeşitli devletler ve hükümet dışı örgütler tarafından yapılan destekle bir cazibe merkezi olma yönünde atılan adımlar ile Türkiye'deki bir kısım insanlar üzerinde aidiyet duygusu yaratma riski, Türkiye'nin güvenliğine yönelik ciddi sıkıntılara neden olmaktadır.

Türkiye açısından önemli sonuç ise, PKK terör örgütünün, Irak kuzeyinde yaratılan otorite boşluğundan faydalanarak bölgede lojistik ve eğitim üssü tesis etmesi ile Irak Ordu-

⁴⁹ Sönmez Köksal, "Irak'ın Kuzeyindeki Muhtemel Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri", **BİLGESAM**, Rapor No.6, 2009.

⁵⁰ The Iraqi Displacement Crisis, 3 Mart 2008, <http://www.refugeesinternational.org/content/article/detail/9679>, (ET:11.5.2009).

sunca bırakılan ağır silahlara çeşitli yollarla elde etmesi ve bu sayede Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerini yeniden başlatması olmuştur.

Bazı iniş ve çıkışlı dönemler hariç, yarım yüzyıldan daha fazla bir süredir olumlu yönde gelişen ve stratejik ortaklık olarak adlandırılan Türkiye-ABD ilişkiler manzumesi; İkinci Irak Savaşında sıkıntılı bir süreç ile karşılaşmıştır. Bu savaş ilişkilerde kırılma noktası olmuş ve bir kriz durumunda Türkiye'nin her zaman ABD yanında olacağı şeklindeki algı zayıflamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Irak kuzeyine yönelik bir müdahalesi, ABD'yi de içerecek şekilde çok boyutlu bir konuma gelmiştir. Türkiye-ABD ilişkileri birkaç yıllık sıkıntılı dönemden sonra, ABD'nin Türkiye'nin Irak kuzeyine yönelik Hava harekâtına olumlu yönde yaklaşımı ve özellikle istihbarat desteğinde bulunması ilişkilerin yapıcı yönde gelişmesine katkıda bulunmuştur.

ABD'nin Irak'a müdahalesi, Türkiye'nin Irak'ta yaşayan kendi soydaşlarının sorunları ile yüzleşmesini sağlamıştır. 1925 yılında, Türkiye'nin Haliç Konferansı sonucunda İngilizlere vermek zorunda kaldığı Musul ve Kerkük sorunu ile Türkmenlerin durumları yaklaşık yüzyıl sonra Türkiye'yi içine alan önemli bir uluslararası sorun olarak ortaya çıkmıştır. Türkmenlerin Irak içinde asli bir unsur olarak görülmemesi nedeni ile uğramakta olduğu haksızlıklar ile Irak'lı Kürt Grupların petrol yönünden zengin ve tarihi Kerkük kentine sahip olmak üzere kentin nüfus dengesini değiştirme çabaları, Türkiye'nin terör örgütünden sonra en fazla duyarlılık gösterdiği konu olmuştur. Savaşın başında Kürt grupların, ABD desteği ile Kerkük'te nüfus ve tapu dairelerini işgal ederek buradaki belgeleri tahrip ve imha etmesi, şehre ilişkin niyetlerini göstermiştir. Ayrıca Telafer'de özellikle Sünni Türkmenlere yönelik ABD ve Kürtlerin tatbik ettiği şiddetli ve baskıcı tedbirler Türkiye'yi önemli derecede rahatsız etmiştir. Irak Türklerinin 1918'den sonraki yaşadığı acılar ve talihsiz yaşamları ABD'nin Irak'ı işgali ile de sonuçlanamamıştır. Ancak yaşanan acıların sebeplerini yalnızca Türkmen dışı faktörlerden aramamanın uygun olmayacağı, Türkmenlerin kendi aralarında birlik ve bütünlüklerini koruyamamalarının da bu acılarda etkisi olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Türkmenler maalesef etnik kökenini bir ortak payda olarak kullanamamış, dolayısı ile mezhepsel farklılığın yarattığı ayrışmanın acıları ile yüz yüze kalmışlardır. Direnişin en şiddetli döneminde Telafer'de Şii Türkmenlerin, Sünni Türkmenlere karşı ABD Ordusu ve Peşmergeler tarafından kullanılması bunu göstermektedir.

Kürt Gruplarının Türkmenlere ait toprakları elde etmek istemeleri Türkiye'yi harekete geçirmiş, Kerkük kentinin tümü ile Kürtlere bırakılmasını engellemiştir. Kerkük'ün statüsü konusunda henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır. Merkezi hükümetin başbakanı Malik'in gittikçe artan bir şekilde otoriterleşmesi Kerkük'te Kürt ve Türkmen gruplarını birbirine yakınlaştırmaya başlatmıştır.

Arap Baharı ve Suriye

Arap Baharı olarak adlandırılan Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanan toplumsal muhalefet; tarihsel bir dönüşüm ve değişimi gerçekleştiren önemli bir siyasi harekettir. Olayların kökeninde dış etkenlerin etkisi olduğu kadar, halkın anti demokratik yönetimlere karşı demokrasi, değişim, insani hak ve hukuk talepleri ile yönetime katılım konusundaki isteklerini saymak mümkündür. Özellikle küreselleşmeye ortaya çıkan karşılıklı etkileşim

süreci Arap gençliğini etkilemiştir. Arap toplumunun yapısındaki kuvvetli dini eğilimlerin iktidar olma mücadelesi de halk ayaklanmasının sebeplerinden birisi olmuştur. Bu kendine özgü halk ayaklanmasının ilk olmadığı, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ABD Başkanı adı ile anılan "Wilson Prensipleri'nin yayımlanmasının ardından Arap toplumunda yaşanan bağımsızlık amaçlı eylemlerin, ilk Arap ayaklanması olduğu yönünde değerlendirmelerde mevcuttur.⁵¹

Otoriter yönetimlerin baskısı ve özgürlüklerin kısıtlanması; gelir dağılımı bozukluğu, yoksulluk, adaletsizlik, yolsuzluk, yönetimde aile ve akraba hâkimiyeti (*nepotizm*), toplumda eşit fırsat imkânlarının yaratıl(a)maması ve geleceği yönelik umut eksikliği Arap toplumunun genel kaderi olmuştur.⁵² Çoğu Arap Devletleri içsel etnik ve dini çatışmalar, iç savaş, yabancı işgali, terörizm gibi silahlı çatışmaların yüz yüze kaldığı gibi, susuzluk, çevre kirliliği, tarımda kimyasal maddelerin aşırı kullanımı, açlık, salgın hastalıklar ve sağlık sistemindeki yetersizlikler gibi yapısal sorunlarla karşı karşıyadır.⁵³ Bazı yazarlarda itibar ve saygınlığın (*dignity*) söz konusu ayaklanmalarda yoksulluktan bazen daha önemli bir hale geldiğini savunmuşlardır.⁵⁴

Diğer yandan Arap dünyasında siyasi ve kültürel olguların küresel dünya ile uyum içinde gerçekleşme imkânı bulamamıştır. Arap dünyasını iki önemli reform dalgası etkilemiştir. Birisi Soğuk Savaş'ın hemen sonrası, diğeri ise 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. Ancak bu reform dalgaları; Cezayir'deki radikal akımların ortaya çıkması, 11 Eylül olayı, ABD'nin Irak işgali ve Arap hükümetlerin ilgisizliği nedeni ile başarısızlığa uğramıştır.⁵⁵ Bugün yaşadığımız toplumsal hareketlerde sadece günlük olayların sonucunda ortaya çıkan bir hareket değil değildir. 1950'den sonra Arap dünyasında yaşanan ulus devlet sürecinin çeşitli nedenlerle Arap toplumunda demokrasi getirmesi yerine baskıcı rejimlere dönüşmesi bugünkü toplumsal rahatsızlıkların bir sebebidir.⁵⁶ Halkların bıkkınlığı ve nefreti ile dikta rejimlerin yorgunluğu nedeniyle taraftarlarının bile desteğini kaybetmeleri⁵⁷ Arap Baharı'nın ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır.⁵⁸

⁵¹ Lisa Anderson, "Demystifying the Arab Spring". **Foreign Affairs**, May/Jun 2011, Vol. 90, No. 3.

⁵² Anthony Cordesman H. ve diğerleri "Arab Uprisings and U.S. Policy: What Is the American National Interest?", **Middle East Policy**, Vol.17, No.2, 2011, s.5; Ema Sky, "Arab Spring American Fall", **Harvard International Review**, Summer 2011, p. 25

⁵³ Erhan Çağrı, "Broader Middle East And North Africa Initiative And Beyond", **Perceptions**, Autumn 2005, p.153-154.

⁵⁴ Shibley Telhami; "Egypt, Tunisia and Iran" **Digest of Middle East Studies**, Cilt 2, Sayı 1-3, 2011, s.1.

⁵⁵ Meliha Altunışık, "Arap Dünyasında Neler Oluyor?", **ODTÜLÜ Dergisi**, Sayı 47, 2011, s.92-97.

⁵⁶ Richard.W. Bulliet, "Neo-Mamluk Legitimacy and the Arab Spring", **Middle East Law and Governance**, No.3, 2011, p. 67; Recep Boztemur, "Orta Doğu Devrimlerinin Değişen Doğası", **ODTÜLÜ Dergisi**, Sayı 47, 2011, s.100.

⁵⁷ Haydar Çakmak, "**Devrilen Diktatörler ve Kutsal İktidar**", Yeni Çağ Gazetesi, 21 Mart 2011.

⁵⁸ Francis Ghilès, "A New Deal for Arab People", **Insight Turkey**, Vol. 14/1, 2012, pp. 13-27.

Bugün birçok Ortadoğu ülkesinde, işsizlik ve okuma-yazma oranları % 30 ila % 50 arasında değişmektedir ve nüfusun yarısından fazlası 25 yaşın altındadır. Doğal kaynaklar açısından zengin olan bu ülkelerde, nüfusun sadece % 5-10'u mevcut zenginliklerden istifade edebilmektedir. Bu imtiyazlı azınlık, lüks içinde yaşarken, çoğunluk, hayatta kalma mücadelesi vermektedir.⁵⁹

Öte yandan Ortadoğu'daki mevcut otoriter rejimler iki kutuplu sistemin hâkim olduğu bir ortamda doğmuştu. Doğu Bloku için geçerli olan sorunlar Ortadoğu ülkeleri için de geçerliydi ama Batılı ülkeler bölgede kendi çıkarlarını koruma amacıyla Ortadoğu'daki rejimlerin Soğuk Savaşı izleyen dönemde de yaşamalarını sağlamışlardı. Çünkü görülecek geniş çaplı rejim değişiklikleri bölgede yeni güç merkezlerinin, örneğin Arap Ülkeleri arasında bir birlik oluşumunun ortaya çıkmasına, Batı'nın bölgedeki etkisini kaybetmesine ve belki de hepsinden önemlisi İsrail'in beka sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olabilirdi. Bu nedenle dikta rejimlerin yumuşak bir geçişle sonlandırılıp yerine uyumlu ancak dini duyarlılığı fazla olan grupların iktidara ortak olması istenmiş olabilir. Böylece hem İsrail'in güvenliğinin sağlanması, hem de Batı Kuzey Afrika ve Arap yarım adasında demokrasiyi özümsemiş ve Batı değerlerine saygılı ve işbirliği yapabilecek yeni bir iktidar modelleri yaratılabileceği öngörülmüş olabilir.

Son dönemde varlıklarını hissettirmeye başlayan Çin ve Rusya'nın Ortadoğu'ya daha rahat müdahale edebilme olasılığı, Batılı ülkelerin çıkarlarını sadece Ortadoğu'da değil tüm dünyada zora sokabilirlerdi. Yükselen yeni güçlerin Ortadoğu'ya daha etkin bir biçimde müdahil olmadan Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da dönüşümlerin gerçekleşmesi istenebilir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı, Batı 2000'li yıllardan itibaren Ortadoğu ülkeleri için demokrasi istemeye başlamıştır.⁶⁰ Yine, ABD'nin 11 Eylül saldırısından sonra çoğunlukla geri kalmış ülkelerin yer aldığı İslam coğrafyasını, hem ekonomik hem de sosyal yönden çağdaş değerlerle buluşturmak, böylece radikalizmden kaynaklanan terörü azaltmak için, 2004 yılında giriştiği Büyük Orta Doğu (BOP) veya Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika (GODKA) projesinin⁶¹ umulan hedeflere ulaştığı varsayımı yapılabilir. Halkın gösterilerde kullandığı demokrasi, özgürlük ve iş talepleri ile söz konusu projenin amaçlarının kısmen örtüşmesi dikkat çekicidir.

20. yüzyılın ikinci yarısına demokrasinin gelişimi ve yayılması açısından bakıldığında kayda değer en önemli ilerlemenin, Samuel P. Huntington'ın "3. Dalga Demokratikleşme" olarak tanımladığı, 1974-1989 yılları arasında gerçekleştiği görülür.⁶² Bu süreci, 4. Dalga

⁵⁹ USAK, **Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Değişim Arzusu**, Rapor No: 11, 02 Nisan 2011, s.6.

⁶⁰ Özev, "Ortadoğu'daki Dönüşümün Tarihi Süreçteki Yeri ve Anlamı", <http://www.tasam-afrika.org/tr/haberler/388-ortadoudaki-doenuueuemen-tarihi-suerecteki-yeri-ve-anlam-html>, (ET:15.8.2011).

⁶¹ GODKA projesi için Jeremy M. Sharp, *The Broader Middle East and North Africa Initiative: An Overview*, **CRS Report for Congress**, February 15, 2005, CRS Web, p.2.

⁶² Samuel Huntington, **The Third Wave Democratization in the late Twentieth Century**, University of Oklahoma Press, 1992.

olarak da adlandırabileceğimiz Soğuk Savaş'ın bitimiyle Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Ülkeleri'ndeki demokratik açılımlar takip etmiştir. Son dönemde ise, demokrasinin hedefinde Ortadoğu ve İslam Dünyası bulunmaktadır.⁶³ Küreselleşme, yeni teknolojik gelişmeler, dünyanın siyasi ve askeri durumunda yaşanan gelişmeler ve küresel güçler arasındaki rekabet ve Arap ülkelerinde artan nüfusun beklentilerinin karşılanmaması, 4. Demokratikleşme dalgasının Arap ülkelerinde yaşanmasına elverişli ortam yaratmıştır. Bugün Arap Baharı diye adlandırılan gelişme, genel olarak başlangıçta bir demokratikleşme ve özgürleşme çabası olarak algılanmıştır. Ancak demokratik seçimlerle iktidara gelen dini motifli grupların⁶⁴ iktidardaki farklı politikaları (Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketinin temsilcisi olan Mısır Devlet Başkan Mursi'nin kararname krizi ve son olarak ABD'nin Libya Büyükelçisinin, İslam dinini karalayan bir internet filmi yüzünden çıkan gösteri sonucunda öldürülmesi), Arap Baharına olan olumlu yaklaşımı değiştirmeye başlamıştır.

Arap Baharı ile artan toplumsal muhalefetin gerisinde, etnik ve mezhepsel farklılık ile rejimlerin etnik eşitliğe dayalı bir sistemi üzerinde kurulmamış olması yatmaktadır. Yemen, Bahreyn ve Suriye bu ülkelerin başında gelmektedir. Suriye'de ülke yönetimini % 12-13 oranındaki Nusayri azınlık üstlenmiş durumdadır.⁶⁵ Bölgenin stratejik kaynaklara sahip olması, halk hareketlerinin büyük güçler tarafından yönlendirilmesi için bir gerekçe olmuştur. Hem ekonomik kaynaklar hem de stratejik konum olarak Arap yarımadası ve Kuzey Afrika küresel güçler için yakın zamanda vazgeçilmez bir bölge olmuştur.

Suriye'de Neler Oluyor?⁶⁶

Suriye, Libya gibi diğer Arap devletlerinden oldukça farklı siyasi tavır gösteren, İran ile sıkı ilişkileri olan ve İsrail karşıtı politikalar izleyen bir devlettir. Suriye Şii azınlığın Sünni çoğunluk üzerinde egemen olduğu ve baskıcı rejimin hüküm sürdüğü bir ülkedir. Suriye'de ayaklanma, hem ekonomik kaynaklı hem de, etnik ve mezhep mücadelesi ile küresel güçlerin Suriye'de etkin olmak istediğinden dayanmaktadır. Baas rejiminin baskıcı yöne-

⁶³ USAK, *agr*, s.5.

⁶⁴ Yusri Hazran, *The Arab Revolutions: A Preliminary Reading*, **Middle East Policy**, Vol. 19, No. 3, Fall 2012, p.122

⁶⁵ USAK, *Agr*, s.9.

⁶⁶ Suriye: Ortadoğu'da Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak ve Türkiye ile komşu bir ülkedir. 1963'ten beri ülke Baas Partisi tarafından yönetilmektedir; Devletin başında 1970'ten beri Esad ailesinden biri olmuştur. Yüz ölçümü: 185.180km² Nüfus: Yaklaşık 24 milyondur. Baas partisi, 1930'ların sonu ve 1940'ların başında, bölgedeki Fransız ve İngiliz kontrolüne karşı Suriye'de kurulmuş bir partidir. Parti; bir mezhebe bağlı olmayan Pan Arabizm, sosyal reform ve Arap sosyalizmi adını verdikleri bir sosyalizm türünü desteklemiştir. Esad ve Suriye'ye ait ayrıntılı değerlendirme için: David W. Lesch, "The Evolution of Bashar al-Asad", **Middle East Policy**, Vol. 17, No. 2, Summer 2010, pp.70-81; James H. Anderson, "After the Fall: What's Next for Assad and Syria?", **World Affairs**, 1 Nov 2011, pp.16-22; Ismail Salwa, "The Syrian Uprising: Imagining and Performing the Nation", **Studies in Ethnicity and Nationalism**. Vol. 11, No. 3, 2011, pp.538-549.

timi ve katı devletçi idare şekli yıllardan beri Suriye halkına büyük sıkıntı yaşatmıştır. Suriye halkı da bölgedeki gelişmelerden etkilenerek demokratik taleplerini dile getirmiştir.

Mart 2011'de Baas'ın geleneksel destekçileri (işçiler ve köylüler) ilk kez rejime sırt çevirmiş ve köklü siyasi, ekonomik ve toplumsal reformlar talep etmek için sokaklara dökülmüşlerdir. Baas Partisinin düşüşündeki önemli bir etken de, siyasi özgürlüklerin olmamasıyla bilinen bir ortamda uygulanan serbest piyasa yanlısı politikaların etkisidir. Aslında halkçı sosyal sözleşmeden vazgeçilmesi, rejim ile işçi ve köylüler arasındaki destek üssü arasındaki bağları zayıflatmıştır. Tarımın özelleştirilmesi ve birçok yıl süren kuraklık, kırsal nüfusa dayanılmaz bir yük getirmiştir.⁶⁷ Suriye toplumundaki laik Baas ideolojisi yerine apolitik İslam gelince, Baas'a olan desteğin çekilmesi dini motifli gruplar için büyük bir kazanım olmuştur.⁶⁸ Böylece Baas rejimini ürkütmeden toplum içinde etkinlik sağlamışlardır. Böylece dini motifli gruplar tarafından tesis edilen ve Salwa'nın da⁶⁹ 'dinsel-ticari-kompleks' diye tanımladığı yapı, bugünkü ayaklanmanın arkasındaki güçtür.

Suriye'de halen laik kesimin muhalefetinden oluşan Ulusal Koordinasyon Konseyi (UKK), Müslüman Kardeşler Örgütünün hakim olduğu Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ve silahlı direnişi sürdüren Özgür Suriye ordusu (ÖSO) Baas rejimine karşı mücadele etmektedir.⁷⁰ UKK ise silahlı çözümlere şiddetle karşı çıkmakta ve bunun yerine rejimle bir bağlantı kurarak diplomatik ve siyasi bir çözümü tercih etmektedir. Ancak ana ve en güçlü muhalif grubu oluşturan SUK, ÖSO ile birlikte Baas rejimini devirmek istemektedir. SUK'a tüm Batılı devletler ile, Sünni iktidarın ağırlıkta olduğu tüm İslam devletleri kaynak ve uluslararası destek sağlamaktadır. Başar Esat yönetimi ise ülkede var olan katı Baas idari şekil ve yapısına rağmen reformlar yapacağı niyetini ortaya koymuşsa da bu yeterli görülmemektedir. Buna rağmen Başar Esat 40 yıldan beri süre gelen olağanüstü hali kaldırmış, vatandaşlık hakları ve kimlikleri bulunmayan unsurlara haklarını iade etmiş ve diğer reformları gerçekleştirmek için adımlar atmaya başlamıştır.⁷¹

⁶⁷ Angela Joya, "Suriye ve Arap Baharı: Çatışmanın Evrimi ile İç ve Dış Faktörlerin Rolü", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3878>, (ET:14.9.2012).

⁶⁸ Joya **agm.** (Joya'ya göre; Devletin yönetimini devralıp ülkeyi şeriat kurallarına göre yönetmeyi amaçlayan siyasi İslam'ın tersine apolitik İslam ise bireyleri camiler, dini toplantılar ve mali yardım yoluyla dönüştürerek toplumu da aynı şekilde değiştirmek isteyen bir harekettir. Hem Siyasi İslam hem de apolitik İslam bireyleri dönüştürmek isterken, Siyasi İslam bunu devletin pişdar şekilde yönetimi devralması yoluyla gerçekleştirme arayışındadır; diğer yandan apolitik İslam ise medya, okullar, camiler, kitabevleri vs. gibi sivil toplumdaki önemli kurumların yönetimini devralmayı beraberinde getiren Gramscici savaş yöntemiyle bunu gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.)

⁶⁹ İsmail, Salwa, 'Changing Social Structure, Shifting Alliances and Authoritarianism in Syria', in: Fred Lawson, (ed.), **Demystifying Syria**, London: Saqi Press, 2009, s. 13-28, 'ten alıntı yapan Joya, **op.cit.**

⁷⁰ Joya, **agm.** ve Kürşad Turan, "Tersine Dönmüş İki Seviyeli Bir Oyun Olarak Suriye Krizi" <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3884>, (ET:14.9.2012).

⁷¹ Abbas Kocaoğlu, "Arap Baharına Farklı Bakış", <http://www.bilgesam.org.tr>, (ET:15.6.2011), para. 23,4.

Başar Esat yönetiminin gerekli reformları yapmakta ve ülkeyi normalleştirme sürecine götürmekte temkinli davranması ve Suriye Devleti'nin katı yapısından kaynaklanan olumsuzluklar halkı tatmin etmekte yetersiz kalmıştır.⁷² Ülkedeki Suriye yönetimi bir an önce gerçek reformları hayata geçirmede için istikrarsızlık ortamı genişlemiştir.

Suriye rejimlerinin ABD karşıtı niteliği, Batının muhalifleri desteklemesine neden olmuştur. Türkiye'de muhalif gruplara destek vermeye başlamış ve Özgür Suriye Ordusu'nun merkezinin Hatay'da kurulmasına müsaade etmiş, insani yardım kapsamında mültecilere destek sağlamıştır.⁷³

Esat rejiminin yıkılması sonucu Suriye'deki ekonomik ve stratejik çıkarlarının yitilmesinden korkan Rusya Federasyonu ve Çin, Esat rejimini şiddetle savunmaktadır. Suriye'nin Türkiye'nin silahsız bir askeri keşif uçağını uluslararası sularda vurabilecek cesarete kendini görmesi, RF'den aldığı destekle açıklanabilir.⁷⁴

Libya'da Kaddafi'nin düşürülmesinden sonra Batılı güçler, Suriye'de de benzer bir politika izleyebileceklerini sanmışlardı. Bunun üzerine uçuşa yasak bölge çağrısında bulunarak ve potansiyel bir şekilde muhalefeti silahlandırmak üzere Ekim 2011 ve Şubat 2012 tarihlerinde iki adet BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı ortaya konmuştur. Bu kararlar, rejim değişimi için BMGK'nin Batı tarafından bir kanal olarak kullanıldığını iddia eden Rusya ve Çin tarafından iptal edilmiştir. Batılı güçler (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya) bunu açıkça kabul etmeseler de Suriye muhalefetinin silahlandırılması yoluyla rejimin değiştirilmesi konusunda ısrar etmektedirler.⁷⁵

Suriye yaşanan Arap Baharı en fazla uluslararası nitelik kazanan bir vakadır. Bu özellik, bölgeyi riskli duruma sokmaktadır. Suriye'de artık bir iç savaş süreci başlamıştır. Bu iç savaşın ülke dışına taşması ve bölgeye yayılması riski de mevcuttur. Kasım 2012'de yapılan ABD seçimleri sonrası, ABD'nin Suriye'ye yönelik daha aktif bir tutum izlemesi öngörülmektedir. Diğer yandan, Suriyeli muhalif gruplar içinde artan radikal unsurların varlığı Batıyı tedirgin ettiğinden, Kasım 2012'de Katar'da yapılan muhalif toplantıda grubun yönetimi değiştirilmiştir.

Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi

Irak ve Suriye'de yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin çıkarları ile doğrudan ilintilidir. Her iki ülkede Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılan ve Batının Emperyal amaçları doğrultusunda oluşturulan devletlerdir. İki ülkenin sınırları içerisinde Türkmen olarak adlandırılan Türk nüfus bulunmaktadır. Söz konusu devletlerde Türkiye'nin yakın sınırlarında Kürt nüfus yaşamaktadır, ayrıca bu bölgelerde Türkiye'nin güvenliğine tehdit eden bölücü örgüt mensupları bulunmaktadır. Türkiye'de doğan iki akarsu (Fırat, Dicle) bu ülkeleri geçerek

⁷² Kocaoğlu, **agm**, para. 24.

⁷³ Erol Cebeci and, Kadir Üstün, "The Syrian Quagmire: What's Holding Turkey Back?", **Insight Turkey**, Vol. 14, No.2, 2012, p.21.

⁷⁴ Türkiye-Suriye ilişkileri için; Michael B. Bishku, "Turkish-Syrian Relations:A Checkered History", **Middle East Policy**, Vol. 19, No. 3, Fall 2012.

⁷⁵ Joya, **agm**.

denize ulaşmaktadır. Bu uluslararası akarsular Türkiye ve bu iki ülke arasında zaman sorunlara neden olmaktadır. Her iki ülkenin Türkiye bile olan ilişkilerinde her zaman bir şüphelik hâkim olmuştur.

Osmanlı Devletinin yıkılmasından sonra çözümlenemeyen, ancak merkezi ve kuvvetli bir Irak yönetiminin varlığı nedeni ile sanki çözümlenmiş izlenimi veren problemleri, önce Irak sorunu ile su yüzüne çıkmıştır. Suriye krizi ile bu sorunlar daha da açık hale gelmiştir. Bu kapsamda; Türkiye kuruluş yıllarında zorunluluk sonucu kabul ettiği Musul ve Kerük'ün statüsü ile Türkmenlerin hakları, Irak savaşları ile birlikte tekrar gündeme gelmiştir. Suriye krizinde de ise Türkiye, Suriye'de 3.5 milyon civarında bir Türkmen nüfusun olduğunu farkına varmıştır. Irak'taki Türkmen grubunun yanı sıra, Suriyeli Türkmenlerde Türkiye'nin ilgi sahasına girmiştir.⁷⁶ Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması'nın 7. maddesi, "Suriye'deki Türkmenlerin resmi dillerinin Türkçe olması ve tüm kültürel sosyal haklarının korunmasını" içermektedir. Dolayısıyla Ankara Anlaşması Suriye Türkmenleri konusunda Türkiye'ye garantörlük vermiştir.⁷⁷

Saddam Hüseyin'in 1980'de İran'a saldırmasında günümüze değin Irak konusu; dünya gündemini en fazla işgal eden bir konumdadır. Irak sorununun en ilginç yanı, ortaya çıkış ve gelişim sürecinin küresel güç dengesinin geçiş aşaması ile örtüşmesidir, yani çift kutuplu düzenden ABD hegemonyasının hâkim olduğu tek kutuplu bir düzene geçiş süreci ile aynı anda ortaya çıkmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Irak sorunsalı; Soğuk Savaş sonrası ortamın felsefi düşüncesi olan barış içinde birlikte yaşama anlayışının tersi bir nitelik arz etmiştir. Suriye sorunu ise, 2011 yılında ve küresel güç dengesinin tek kutuplu düzenden çok kutuplu düzene geçiş aşamasında ortaya çıkmıştır. ABD'nin küresel üstünlüğünün azalmaya başladığı ve Çin, Rusya ve Hindistan'ın başat güç olarak algılanmaya başladığı bir dönemde, Suriye'deki iktidar karşıtı ayaklanma başlamıştır. Irak krizinde ABD, küresel gücünün doruğunda iken, Suriye krizinde ise ABD küresel gücünde aşınmaya başladığı ve dünyanın ABD'nin dünya liderliğini sorgulandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Irak'ın sorunu tetikleyen husus, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesidir. Kuveyt işgal edilmemiş olsa, Irak'ta uluslararası koalisyon tarafından bir operasyon yapılması mümkün olmayacaktı. İkinci Irak harekâtı ise tamamen, bilinçli bir yanlış propagandaya dayandırıldığı sonra anlaşılmıştır. Bu durum ABD'nin küresel güvenilirliğine önemli bir darbe vurmuştur. Suriye sorunsalı ise, Arap toplumunun tümüne yayılan genel bir toplumsal muhale-

⁷⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için; Suriye'de değişimin ortaya çıkardığı "Toplum: Suriye Türkmenleri", **ORSAM-Ortadoğu Türkmenleri Araştırmaları Merkezi**, Rapor No: 14, Kasım 2011, s.5. Raporda, Suriye'de Türkçe konuşan Türkmen sayısının yaklaşık bir buçuk milyon, Türkçeyi unutmuş Türkmenlerle beraber sayının 3,5 milyon civarında olduğu belirtilmektedir. Dillerini unutmuş olan Türkmenler kimliklerinin bilincinde olmakla birlikte yaşadıkları bölgenin dili, kültürü ile bütünleşmiştir. Ancak Türkmen kimliklerinin bilincindedirler. Küçük gruplar halinde yaşayanlar önemli ölçüde Araplaşmıştır. Suriye Türkmenlerinin büyük çoğunluğu Sünni Hanefi mezhebine mensuptur. Çok az sayıda Alevi Türkmen bulunmaktadır. Suriye Türkmenlerinin konuştukları diller Arapça ve Türkçedir. Türkiye Türkçesine çok yakın bir Türkçe konuşulmaktadır.

⁷⁷ ORSAM, **Agr**, s.5.

fetin Suriye'ye de sızması şeklinde ortaya çıkmış, ancak iç ve dış faktörlerin etkisi ile büyümüş ve bugünkü noktaya ulaşmıştır. Suriye krizinin genişlemesinde Arap ayaklanmasının bu ülkedeki doğal uzanımı; küresel ekonomik kriz ile birlikte uygulanan liberal iktisat politikalarının sonucunda köylü ve işçi kesimin yönetime olan kızgınlığı⁷⁸; çoğunluğu teşkil etmeyen ve İran ile yakın işbirliği içinde bulunan bir mezhebin 1960'ten beri iktidarda olması; Suriye yönetiminin ABD karşıtı ve Rusya yanlısı değişmeyen tutumu; Suriye'nin özellikle Lübnan'da ABD ve İsrail karşıtı etkin bir politika sürdürmesi; 2006 yılında Lübnan'daki Hizbullah grubunun İsrail ile giriştiği asimetrik savaşta Suriye'nin verdiği destek ile, Vahabilerin İslam dünyasında kendi felsefeleri doğrultusunda yeni bir İslami rejim oluşturma girişimlerinin bileşimi, Suriye ayaklanmasında rol oynamışlardır.

Irak'ın 1990 Ağustos'unda Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan ve daha sonra ABD'nin müttefikleri ile birlikte Ocak 1991'de başlattığı operasyon, ABD'nin tek başat güç rolünü pekiştirmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Soğuk Savaş döneminin bitiminde "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırılan yeni küresel güç düzeninin karşı bir hareket olarak görülmüştür. Ancak İkinci Körfez harekâtında Mart 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali umulmadık sonuçlara neden olmuştur. ABD, inanılmaz bir dirençle karşılaşmış ve bunun sonucunda ABD çok ağır insan kaybı ve maddi zarara uğramıştır. Bu da ABD'nin küresel gücünün sorgulanmasına uygun ortam yaratmıştır. ABD küresel hegemonyasını perçinleyecek bir adım olarak gördüğü Irak'ın işgali; ummadıkları bir direnç yüzünden ağır kayıplara ve aşırı mali külfete uğramış, sonucunda ABD yönetiminin değişmesine ve Orta Doğu'yu şekillendirme hedeflerini tam olarak uygulayamamasına sebep olmuştur.

ABD'nin ikinci Irak harekâtında yaşadığı acı deneyim, Suriye konusunda daha temkinli davranmasına sebep olmuştur. Suriye'ye yönelik nasıl bir hareket tarzının uygulanacağı ABD açısından halen net değildir. Bu kısmen Irak işgalindeki acı tecrübenin bir sonucu olarak görmek gerekir. Amerika, kendisinin doğrudan güç kullanımı yerine, müttefikleri veya NATO ile Suriye sorununu çözmek ister bir izlenim vermektedir. Yine Arap Baharı, Arap topraklarında tek başına bir Arap devletinin uzun dönemde baskın rolünde olamayacağını kanıtlamıştır. Uzun vadede küresel ve bölgesel güçler bölgede etkin olabilecektir.⁷⁹

Arap Baharı kapsamında ortaya çıkan Suriye problemi, Birinci Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu'da günün küresel egemen güçleri İngiltere ve Fransa tarafından tesis edilen düzenin sona ermesine yönelik bir işarettir. Yaklaşık yüz yıl sonra bölge Arap Baharı adı altında yeniden şekillendirilmekte, ulus devlet modellerinin yerine, post modern değerlere uyum sağlamış, çok kimlikli, mikro milliyetçi öğelerini barındıran, dini eğilimleri fazla bir yeni politik düzen yerleştirilmek istenmektedir. Arap Baharı olarak adlandırılan bir dönem, başlangıçta demokrasi, insan hakları, eşitlik, özgürlük, zenginliğin eşit paylaşımı gibi insani ve kişi haklarını öne çıkaran değerle topluma sunulmuş, ancak yaşanan gelişmeler sonucunda

⁷⁸ Joya, **agm**.

⁷⁹ Mohammed Ayoob, "The Arab Spring: Its Geostrategic Significance", **Middle East Policy**, Vol. 19, No. 3, Fall 2012, p.95; Richard Javad Heydarian, "Arab Spring, Turkish Summer?," **Foreign Policy in Focus**, 16 May 2011, http://www.fpif.org/articles/arab_spring_turkish_summer, (ET:12.11.2012).

Libya, Tunus ve Mısır'da olayında olduğu gibi aşırı radikal bir toplum modeli korkusu ön plan çıkmaya başlamıştır. Toplum veya bir uluslararası siyaseti şekillendirme mühendisliğinin her zaman istenilen sonucu vermeyebileceği, ABD Libya Büyükelçisinin öldürülmesi ile bir keza daha kanıtlanmıştır.⁸⁰

ABD'nin 1991 ve 2003 Irak harekâtlarına, Çin ve Rusya'nın karşı çıkmalarına rağmen, fazla ısrarcı olmamışlardır. ABD, 2003 yılında BM'den meşruiyet arama gereği bile duymamıştır. Suriye konusunda ise, ABD BM Güvenlik Konseyinden müdahale için karar çıkartmak için uğraştıysa da, Çin ve Rusya'nın karşı çıkması üzerine bu mümkün olmamıştır. Çin ve Rusya Federasyonu, ABD'nin tek başına Suriye konusunda karar almasını engellemektedir. Bu da, Çin ve Rusya'nın, geçen on senelik bir süreçte, küresel başat gücünün arttığına, Amerika'yı dengelemeye ve Orta Doğu'da daha da etkin olmaya başladığına işaret etmektedir. BM'den bir karar alınmadan Suriye'ye olabilecek bir müdahale, uluslararası önemli direnç ile karşılaşılacak ve harekâtın meşruiyeti sürekli sorgulanacaktır.

Irak krizinde Saddam'ın korkusundan dolayı, Türkiye sınırına yaklaşık yaklaşık 500.000 sığınmacı dayanmıştır. Batı sığınmacıları korumak adına, Irak içerisinde 36. Paralel kuzeyinde yasak bölge ilan ederek, Irak kuvvetlerinin bu paralelin kuzeyine geçmesini yasaklayarak fiili bir Kürt devletinin kurulmasını sağlamıştır. Suriye krizinde Türkiye'ye yaklaşımın 100.000 Suriyeli göçmen gelmiştir.⁸¹ ABD ve diğer batılı devletler, söz konusu sığınmacılar için bir yasak bölge ilanına yanaşmamaktadırlar. Bu durum, ABD'nin Irak savaşında yüz yüze kaldığı ağır faturaların bir sonucu olduğu gibi, Suriye yönetimi ve askeri potansiyelinin iç savaş vasıtası ile aşındırma amaçlı bir politikası ile de ilintili olabilir.

Iraklı sığınmacıların korunması ve barınması konusunda Türkiye'nin çok fazla müdahil olmadığı gözlemlenmiştir. Buna karşın, Suriyeli sığınmacıları konusunda ise oldukça müdahil olmuş ve hatta Suriyeli muhalif güçlerin oluşturduğu özgür Suriye Ordusunun karar-gâhının Türkiye'de bulunduğu ve kamplarında söz konusu muhalif güce eğitim verildiğine dair kamuoyunda haberler mevcuttur.⁸² Bu durum, bize Türkiye'nin Suriye'deki Esad rejiminin sona erdirilmesi konusuna çok fazla istekli ve taraf olduğunu göstermektedir. Ancak mülteci sorunu Türkiye'de, hem radikalizmi yayma riski, hem bölgesel istikrarsızlık unsuru olmaya başlaması nedeni ile iç politika malzemesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sığınmacı sayısının artmasına bağlı olarak, Türkiye daha fazla sığınmacı sorunu ile yüz yüze kalacağı aşikârdır.

Türkiye, Irak sorunu ortaya çıktığından beri, soruna doğrudan müdahale etmekten kaçınmıştır. Ancak olaylar belirli bir noktaya ulaştığında ve kendi yaşamsal çıkarları tehlikeye düştüğünde müdahale etmiştir. Hatta 1990'da dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı ABD ile beraber Kuzey Irak'a girilmesini istemiş, zamanın Genelkurmay Başkanı ise savaşa gir-

⁸⁰ Mehmet Seyfi Erol, "Derin Mekanizmalar, Çirkin Tezgahlar, Değişmeyen Oyun", <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=844&cid=1264&bolge=14>, (ET:17.9.2012).

⁸¹ 06 Aralık 2012 itibari ile TC DİB verilerine göre Türkiye sınırını geçen miktar olarak verilmiştir.

⁸² Jeremy Salt, "Turkey's Syrian Misadventure", <http://www.globalresearch.ca/turkeys-syrian-misadventure/>, (ET:16.9.2012).

mekten emekli olmayı yeğlemiştir. Bu durum, Türkiye’de sivil asker ilişkilerinde de önemli bir döneme işaret etmektedir. Bugünkü iktidarın kendisine rehber aldığı Cumhurbaşkanı dönemi, sivillerin askerler üzerinde kontrol ve denetim sağlamaya başladığı ilk dönemdir. Genelkurmay Başkanı Irak savaşına katılmayı göze almayarak Cumhurbaşkanı üzerinde baskı uygulamak için görevinden ayrılmıştır. Bu nedenle Türkiye Kuzey Irak’a girememiş, bölgede oluşan otorite boşluğu ise, terör örgütü tarafından doldurulmuştur. İkinci Irak Savaşında ise, hükümet ABD’nin askeri harekâta destek sağlamış, fakat kararı TBMM’ye bırakmıştır. Ancak ABD askerlerinin Türkiye’den geçişine izin veren teskerenin 1 Mart 2003’te TBMM’den kabul edilmemesi ile bu tarihi bir fırsatı kaçırmıştır. Yaklaşık yüz yıl sonra, Türkiye Irak’taki haklarını koruyabilecek bir konumda olabileceken, bu mümkün olamamıştır. Teskerenin reddinde askerlerin; Türkiye’nin ulusal çıkarlarının Kuzey Irak’ta ABD ile birlikte bulunmasının gerekliliği konusunda, Hükümete ve Meclise yeterli bilgi verilememesi de etkin olmuştur. Bunda kısmen yeni kurulan ve hemen iktidara gelen parti ile asker arasında karşılıklı güven için zamana duyulan nedeni ile askerleri temkinli olmaya yol açtığı değerlendirilmektedir. Ancak, teskerenin reddi, ABD tarafından kızgınlıkla karşılanmış, bunu sorumlusu olarak da askerler görülmüştür. Türk askeri kesimi ABD tarafından artık göz ardı edilerek, tüm önemli kararlar doğrudan Hükümetle temas kurularak alınmamaya başlanmıştır. Bu durum Türkiye’deki sivil asker ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını ilk algılayanın Amerika olduğunu göstermektedir.

Bugün Suriye konusunda hükümet ve asker arasında bir görüş ayrılığı mevcut değildir. Askerlerin dış politika ve güvenlik alanındaki rolü gerilediği için, Suriye konusunda alınabilecek kararlarda askerin rolü ve ağırlığı zayıflamıştır. Tüm kararlar siyasi iktidarın tercih ve isteklerine göre şekillenmektedir. Irak krizinde ABD, Türkiye’nin harekâta katılmasından ziyade topraklarından geçiş müsaadesi istemekteydi. Suriye krizinde ise, ABD Türkiye’nin gerekirse tek başına doğrudan müdahalesini isteyebilecek bir konumdadır. Bu tutum değişikliğinde, ABD’nin Afganistan ve Irak’ta yaşadığı acı savaş tecrübesi yatmaktadır.

Türkiye’de bugün artan terör olayları, çoğunlukla Kuzey Irak’taki otorite boşluğunun bir sonucudur. Türkiye 1990’lı yıllarda Kuzey Irak’a yönelik etkili operasyonlar yaparak, terör örgütüne önemli darbeler vurmuştur. 2003 yılından itibaren kısa Irak’ı işgal eden ABD’nin karşı çıkması üzerine sürekli bir harekât, bir haftalık tartışmalı kış operasyonu hariç, bu mümkün olmamıştır. Terör örgütü Kuzey Irak’ı kendisi için güvenli bir barınak olarak kullanmaktadır.

Ancak günümüzde ise, Türkiye’nin Suriyeli muhalif grupları desteklemesi yüzünden, Suriye’nin de terör örgütünü yönlendirdiği yönünde değerlendirmeler mevcuttur. Suriye Ordusunun silahlı muhalif gruplarla mücadele edebilmek için, Suriye’nin kuzeyinde güvenlik güçlerini çektiği, bu bölgelerde ise PKK’nın siyasi uzantısı PYD (Demokratik Birlik partisi), oluşturduğu silahlı milislerini 'ordu düzeni' şeklinde örgütlenerek hâkimiyet sağladığı⁸³ haberleri basında yer almaktadır. 2012 yaz aylarında Türkiye’deki terör olaylarındaki artışta Suriye’nin de etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

⁸³ <http://www.samanyoluhaber.com/gundem/Iste-Suriyedeki-Kurt-ordusu/804453/>, (ET:17.9.2012).

Irak krizi Türkiye'nin Yüce Önder Atatürk'ten beri devam ettirdiği, "Yurtta sulh, cihanda sulh" politikasının egemen olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu nedenle, Türkiye'deki makul çoğunluk, Irak krizine doğrudan müdahale etmekten kaçınmıştır. Bu tutum, kısmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu zor koşulların yol açtığı 'çekingenlik, statükoyu koruma, komşuları ile barış içinde yaşama ve büyük güçlerle ters düşmeme' politikasının devamı olarak görmek gerekir. Günümüzde ise iktidar içindeki hâkimiyetini sağlamak için dış politikada başlangıçta 'komşularla sıfır sorun' yaklaşımı politikasını izlemiştir. İç politikada tam egemenliğini sağlanmasını müteakip, dış politikada daha aktif tutum takınılmıştır. Suriye krizi ise tam bu ortamda yaşanmıştır. Türkiye, kısmen Suriye'deki Sünni çoğunluğuna duyduğu yakınlık, kısmen de ABD ve NATO'nun bölgeye yönelik politikaları ile tutarlılık sağlamak amacı ile, Suriyeli muhaliflere önemli destek verildiği ileri sürülmektedir.⁸⁴ Türkiye'nin bu tutumu, "sıfır sorun" politikasından "Neo-Osmanlılık" politikasına dönüş yaptığı şeklinde değerlendirilmektedir. Ayrıca, günümüzde Türkiye, hem Irak'taki merkezi yönetimi ve hem Suriye ile aynı anda mezhep farklılığı kaynaklanan bir ayrışmaya ile karşı karşıya kaldığı izlenimi ve algısı mevcuttur.

Sonuç

Irak ve Suriye'de yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin çıkarları ile doğrudan ilintilidir. Her iki ülkede Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılan ve Batının emperyal amaçları doğrultusunda oluşturulan devletlerdir. Her iki ülkenin Türkiye bile olan ilişkilerinde her zaman bir şüphecilik hâkim olmuştur. Her iki ülkenin toprakları terör örgütüne kullanılmaktadır. Söz konusu ülkelerde yüz yıl önce kurulan emperyal düzen yıkılmaktadır. Günümüzde Arap Baharı adı altında yaşanan gelişmeleri yönlendirme gayretleri sürmektedir. Geçmişte daha rahat kurulan, emperyal düzenin günümüzde tesisi ise çok kolay olmamakta ve istenmeyen gelişmelere neden olmaktadır. Ayrıca, demokrasi, özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, refah ve kaynakların adil dağılımı ve saygınlık duyma için başlayan Arap Baharı, radikal dini motiflerin iktidar gelmeleri ve farklı tutumları nedeni ile 'Arap Kışı'na⁸⁵ dönmek üzeredir.

Irak'ın Kuvvet'i işgali, ABD'nin küresel tek kutuplu veya 'yeni dünya düzenini' test etmeye yaramıştır. 11 Eylül olayı ise ABD'nin dünyayı yeniden şekillendirme operasyonlarına, ayrıca, enerji kaynaklarını kontrol etmeye uygun ortam yaratmıştır. Ancak, ABD'nin işgalin ilk üç yılında yaptığı yönetsel ve askeri yanlışlıklar sonucu karşılaşılan direniş; ABD'nin Orta Doğu'da sonraki adımlarını atmasını engellemiş veya geciktirmiş görünmektedir. Irak'ta petrol ve doğal gaz gelirlerinin paylaşımı, Kerkük dâhil sorunlu bölgelerin sınırlarının belirlenmesi, etnik unsurların merkezi yönetimdeki güç paylaşımı ve devam eden direniş ile etnik gruplar arası çatışmalar; Irak'ta istikrarın kırılganlık özelliğini sürdürmesine neden olmaktadır.

Arap Baharı, Amerika'nın göreceli olarak küresel üstünlüğünün sorgulandığı bir süreçte cereyan etmektedir. Amerika Orta Doğu'da politikasını yeniden düzenlenmesinde

⁸⁴ Salt, **agm**.

⁸⁵ Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest", **Insight Turkey**, Vol.14 , No.3, 2012, p.47.

Arap Baharını kullanmak istemektedir. Arap topluluklarındaki muhalif grupları yönlendirerek olayları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir. Bu bağlamda, Arap Baharı ile gelişen Suriye'deki muhalefeti de desteklemektedir. Bu süreç ve ABD'nin ikinci Irak harekâtında yaşadığı acı deneyim dolayısı ile, Suriye konusunda daha temkinli davranmasına sebep olmuştur. Suriye'ye yönelik nasıl bir hareket tarzının uygulanacağı ABD açısından halen net değildir. Bu Irak işgalindeki acı deneyimin bir sonucudur. Amerika, doğrudan güç kullanımı yerine, müttefikleri veya NATO ile Suriye sorununu çözümlenmek istemektedir.

Hem Irak hem de Suriye'de onar yıllık aralıklarla yaşanan problematik gelişmeler Türkiye'nin hayati çıkarlarını doğrudan etkilemiştir. Türkiye bu sorunlar karşısında, uluslararası meşruiyet, siyasi ve askeri durum, iç politikadaki gelişmeler, Türkiye'nin ekonomik durumu ve terör örgütünün varlığına göre tutum almıştır. Geline nokta Türkiye hem Irak merkezi yönetimi hem de Suriye hükümeti ile aynı anda gerginlik dönemi yaşamaktadır. Bu dikkat çekici bir gelişmedir. Türkiye uluslararası meşruiyet sağlanmadığı, zorunlu ve hayati olmadıkça, komşu bir ülkenin iç işlerine müdahil olmaktan kaçınmalıdır. Suriye'ye olası bir müdahale için de BM Güvenlik Konseyi'nden karar çıkartılması, harekâtın meşruiyeti için gereklidir. Başta insani yardım olmak üzere, sığınmacılar gerekli destek sağlanmalı, ancak kendi toprakları başka bir ülkeye saldırı üssü haline gelmemelidir. Batının ikiyüzlü siyasetinin, büyük bir imparatorluktan Anadolu topraklarına sıkışan bir Cumhuriyet olma-mızdaki önemli rolü unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- ALTUNIŞIK Meliha; "Arap Dünyasında Neler Oluyor?" **ODTÜLÜ Dergisi**, Sayı 47, 2011, s 92-97.
- ANDERSON James H., "After the Fall: What's Next for Assad and Syria?", **World Affairs**, 1 Nov 20011, pp.16-22.
- ARI Tayyar **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- AYOOB Mohammed, "The Arab Spring: Its Geostrategic Significance", **Middle East Policy**, Vol. 19, No. 3, Fall 2012.
- BIGGAR Nigel, "The Invasion of Iraq: What Are the Morals of the Story?" **International Affairs**, Vol.87, No.1, 2011, pp.29-37.
- BISHKU Michael B., "Turkish-Syrian Relations:A Checkered History", **Middle East Policy**, Vol. 19, No. 3, Fall 2012, pp.36-53.
- BOZTEMUR Recep, "Orta Doğu Devrimlerinin Değişen Doğası", **ODTÜLÜ Dergisi**, Sayı 47, 2011, ss. 97-103.
- BRZEZINSKI Zbigniew, **İkinci Şans**, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2008.
- CEBECI Erol and ÜSTÜN, Kadir, "The Syrian Quagmire: What's Holding Turkey Back?", **Insight Turkey**, Vol. 14, No.2, 2012, pp. 13-21.
- CORDESMAN Anthony H. ve diğerleri "Arab Uprisings and U.S. Policy: What Is the American National Interest?", **Middle East Policy**, Vol.17, No.2, Summer 2011, pp. 1-28.

- , "American Strategic, Tactic, and Other Mistakes in Iraq: A litany of Errors", **Center for Strategic and International Studies**, 19 Eylül 2006.
- , "How Soon Is Safe? Iraqi Forces Development and Condition-Based US Withdrawal" Rapor, **Center for Strategic& International Studies**, 11 Sep 2008.
- ÇAĞRI Erhan, "Broader Middle East and North Africa Initiative and Beyond", **Perceptions**, Autumn 2005, pp.153-170.
- ÇAKMAK Haydar, "Devrilen Diktatörler ve Kutsal İktidar", **Yeni Çağ Gazetesi**, 21 Mart 2011.
- ERTUĞRUL Ümit, **Irak Türkleri ve Türkiye**, Kerkük Vakfı, İstanbul 2006.
- FELDMAN Noah, **What We Owe Iraq: War and the Ethics of Nation Building**, Princeton University Press, 2004.
- GALBRAITH Peter W., "The Mess," **New York Review of Books**, Cilt. 53, Sayı 4, March 9, 2006.
- , **Irak'ın Sonu Ulus Devletlerin Sonu mu ?**, Çev: Mehmet Murat İnceyan, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- GITLIN Todd, "Do Less Harm, The Lesser Evil of Non-Intervention", **World Affair**, Summer 2008, pp.35-47
- GORDON Michael R. and TRAINOR Bernard E., **Kobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq**. New York, Knopf, 2006.
- HAZRAN Yusri, "The Arab Revolutions: A Preliminary Reading", **Middle East Policy**, Vol. 19, No. 3, Fall 2012.
- HUNTINGTON Samuel, **The Third Wave Democratization in the Late Twentieth Century**, University of Oklahoma Press, 1992.
- ISMAIL Salwa, "The Syrian Uprising: Imagining and Performing the Nation", **Studies in Ethnicity and Nationalism**: Vol. 11, No. 3, 2011, pp.538-549.
- , "Changing Social Structure, Shifting Alliances and Authoritarianism in Syria", in: Fred Lawson (ed.), **Demystifying Syria**, London: Saqi Press, 2009, p. 13-28.
- KESLER Glenn, "Fix This Middle Eastern Mess", **The Washington Quarterly**, Autumn 2008, pp. 135-142.
- KHALIDI Rashid, "Iraq and American Empire", **New Political Science**, Volume 28, Number 1, March 2006, pp, 125-134
- KHLAIFAT Riyad and BASHAYREH Ali, "Consequences of US Intervention", **European Journal of Social Sciences**, Volume 16, Number 3, 2010, pp. 327-338.
- KREPINEVICH Jr. Andrew F., "How to Win in Iraq", **Foreign Affair**, Eylül/Ekim 2005.
- LESCH David W., "**The Evolution of Bashar al-Asad**", **Middle East Policy**, Vol. 17, No. 2, Summer 2010, pp.70-81.
- LISA Anderson, "Demystifying the Arab Spring". **Foreign Affairs**, May/Jun 2011, Vol. 90, No. 3.
- MURRAY Williamson ve Scales Robert H., **Iraq War: A Military History**, United States 2003.

- ÖNIŞ Ziya, "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest", **Insight Turkey**, Vol.14, No.3, 2012, pp. 45-63.
- ÖZDAĞ Ümit, **Telafer; Bir Türkmen Kentinin ABD Ordusu ve Pemergelere Karşı Direnişi**, Fark Yayınevi, Ankara 2008.
- PACKER George, **The Assassins' Gate: America in Iraq**. New York, Farrar, Straus and Giroux, 2005.
- PILLAR Paul R., "Intelligence, Policy, and the War in Iraq," **Foreign Affairs**, March/April 2006.
- POLK William R., **Irak'ı Anlamak**, Çeviri, NTV yayınları, 1.Baskı, Şubat 2007.
- RENDA Kadri Kaan, "Turkey's Neighborhood Policy: An Emerging Complex Interdependence," **Insight Turkey**, Vol. 13, No. 1, 2011, pp. 89-108.
- RICKS Thomas E., **Fiyasko; Amerika'nın Irak'taki Askeri Serüveni**, Çev., Deniz Başkaya, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- HEYDARIAN Richard Javad, "Arab Spring, Turkish Summer?," **Foreign Policy in Focus**, 16 May 2011, http://www.fpip.org/articles/arab_spring_turkish_summer, (ET:12.11.2012)
- SANDERS Ben and SMITH, Merrill, "The Iraqi Refugee Disaster", **World Policy Journal**, Fall 2007, pp.23-28.
- SCHWARTZ Michael; "Why Immediate Withdrawal Makes Sense", **Nation Institute**, 22 September 2005.
- SHARP Jeremy M., The Broader Middle East and North Africa Initiative: An Overview, **CRS Report for Congress**, February 15, 2005, CRS Web, p.2.
- STEEL Ronald, "An Iraq Syndrome?", **Survival**, Vol. 49, No. 1, Spring 2007, ss. 153-162.
- TARAS Ray, "The (Il)Logic of Intervention in Iraq: Sectarianism, Civil War, and the U.S. Game Plan", **International Journal on World Peace**, Vol. 23, No. 4, December 2006, pp.33-60.
- TELHAMI Shibley, "Egypt, Tunisia and Iran" **Digest of Middle East Studies**, Vol. 20, No.1-3, Spring 2011.
- ULUĞBAY Hikmet, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petroplitik**, Aytaç Yayınevi, Ankara, 2003,
- ZAKARIA Fareed, "The Future of American Power; How America Can Survive, the Rise of the Rest", **Foreign Affairs**, May/June 2008.

Raporlar

- Baker-Hamilton Raporu; http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/index.html, (ET: 5.5.2009).
- International Crisis Group; Failed Responsibility: Iraqi Refugees in Syria, Jordan and Lebanon, **Middle East Report**, N°77, 10 July 2008.
- International Crisis Group; Iraq after the Surge I: The New Sunni Landscape, **Middle East Report** N°74, 30 April 2008.

International Crisis Group; Oil for Soil: Toward a Grand Bargain on Iraq and the Kurds, **Middle East Report N°80**, 28 October 2008.

International Crisis Group; Iraq's Civil War, the Sadrists and the Surge, **Middle East Report N°72**, 7 February 2008.

International Crisis Group; Turkey and Iraqi Kurds: Conflict or Cooperation?, **Middle East Report N°81**, 13 November 2008.

SÖNMEZ Köksal, "Irak'ın Kuzeyindeki Muhtemel Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri", **BİLGESAM**, Rapor No.6.

Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Değişim Arzusu, **USAK**, 2011.

ORSAM, **Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri**, Ortadoğu Türkmenleri Araştırmaları Merkezi, Rapor No: 14 Kasım 2011.

Elektronik Kaynaklar

CATHERINE Lutz, "*US and Coalition Casualties in Iraq and Afghanistan*", Watson Institute, Brown University, <http://costsofwar.org/sites/default/files/articles/10/attachments/Lutz%20US%20and%20Coalition%20Casualties.pdf>, (ET:17.9.2012).

ERKMEN Serhat "**İşgalin Beşinci Yılında Irak'ta Temel Gelişmeler**", serkmen@asam.org.tr, (ET:17.9.2012).

EROLOĞLU Abbas, "Arap Baharına Farklı Bakış", <http://www.bilgesam.org.tr>, (ET:15.6.2011).

EROL Mehmet Seyfi, "Derin Mekanizmalar, Çirkin Tezgahlar, Değişmeyen Oyun", <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=844&cid=1264&bolge=14>, (ET:17.9.2012).

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/03/07/AR2008030702846.html>, (ET: 19.11.2012).

ÖZEV Muharrem Hilmi, "Ortadoğu'daki Dönüşümün Tarihi Süreçteki Yeri ve Anlamı", <http://www.tasamafrika.org/tr/haberler/388-ortadoudaki-doenuuemuen-tarihi-suerecteki-yeri-ve-anlam-.html>, (ET:16.6.2011).

SALT Jeremy, "Turkey's Syrian Misadventure", <http://www.globalresearch.ca/turkeys-syrian-misadventure/>, (ET:16.9.2012).

The Iraqi Displacement Crisis, 3 Mart 2008, <http://www.refugeesinternational.org/content/article/detail/9679>, (ET:10.5.2009).

TURAN Kürşad, "Tersine Dönmüş İki Seviyeli Bir Oyun Olarak Suriye Krizi" <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3884>, (ET:14.9.2012).